

Розділ I

КОРОЛЕВА У ВИГНАННІ

1.

Ізабелла Ягеллонка, полишивши Трансильванію, подалася зі сином-підлітком Яношем до старовинного міста Ополе, яке тривалий час було столицею П'ястів¹. Тому тут збереглося багато оздоблених саркофагів опольських князів. Утім, 1532 року місто перейшло під владу Габсбургів. А через 19 років, за укладеною з ними угодою, дісталася синові угорської королеви. Там він разом із матір'ю мав осісти після зречення Угорського королівства.

«Нарешті ми знайдемо мир і спокій на опольській землі», – думала дорогою Ізабелла Ягеллонка.

Засмучена від'їздом з угорських земель, за які так довго билася й торгувалася з Фердинандом, королева пробиралася повозом крізь заметіль. Чорний стрій 33-річної удовиці з такого ж кольору хутром підкреслював блідість її обличчя. Вицвілі від сліз очі незворушно дивилися на сина Яноша, котрий зростав у час невизначеності та тривоги.

Той, почувши сповіщення візника про приїзд до Ополя, попри сніг і мороз, визирнув у віконце повоза. Намагався розгледіти принади давнього міста. Утім,

---

¹ Польська князівська (кін. IX ст. – 1025) і королівська династія (1025–1079 і 1295–1370) у Польському королівстві та королівстві Русі (1325–1378).

невдовзі його світле обличчя захмарила тінь розгубленості й розчарування.

– Що там, синку? – насторожено запитала мати і припала поглядом до засніженого скла.

Перед її очима постав сумний пейзаж. Розорені обійстя й зруйновані кам'яниці уздовж мощених вулиць, які потопали у замети, зяяли розбитими вікнами. Навколо них юрмилися зграї бродячих собак, які тут шукали бодай якоїсь їжі. Від холоду та голоду вони агресивно гарчали й кидалися одне на одного. На ринках та площах було порожньо. Складалося враження, що люди полишили місто. Воно стояло пусткою у снігу, наче після великого мору.

«Усе це – наслідок володарювання представників швабської династії Гогенцоллернів, яким Фердинанд за

Прощання Ізабелли Ягеллонки з Трансильванією.
Олександр фон Вагнер. XIX ст.

позичку передав на деякий час Ополе», – здогадалася засмучена побаченим Ізабелла Ягеллонка.

Бо ж згадала розповідь Петра Петровича – нового радника королевича Яноша про шкідливі наслідки хазайнування швабів на опольській землі. Але й припустити не могла, настільки жахливими були масштаби спустошення.

– Тут навіть нема палацу для нас і нашого двору, – журилася угорська королева у вигнанні.

Її разом із сином прихистили у ледь не єдиній ошатній хатині з пічкою та подвір'ям, з якого можна було спуститися до берегів скутої кригою Одри. Численна прислуга тулилася у прибудованих сараях і стайнях.

Увесь вечір Ізабелла Ягеллонка побивалася над невтішною долею. Проклинала підступного Фердинанда, який обманом виманив у неї Угорське королівство, наобіцявши золоті гори. У думках бриніли слова матері – Бони Сфорца, яка не раз попереджала не йти на поступки цьому безчесному Габсбургові, який приніс їй стільки болю та горя.

«Чому я не дослухалася до її застережень?» – картала себе Ізабелла Ягеллонка, яка розуміла: пожертвувавши на угоду Фердинандові Угорським королівством, залишилася без нічого. Ані обіцяних грошей – сто тисяч флоринів² готівкою; ані значних надходжень – 25 тисяч флоринів³ од земель в Ополі й Ратиборі, переданих синові Яношу за полишену Трансильванію, вона так і не отримала.

«І не отримаю, – розуміла Ізабелла Ягеллонка, перебуваючи під враженням від розореного міста. – Що ж робити? Як нам жити далі? Ще трохи, і мені зі сином доведеться жебракувати...» – побивалася.

---

² \$14 млн 700 тис.

³ \$3 млн 675 тис.

Од таких думок у неї розболілася голова, а вночі ще й відкрилася кровотеча. До її покоїв терміново викликали лікаря – італійця Бландрата, який знався на жіночих хворобах. Ті допікали Ізабеллі Ягеллонці після народження сина, додавало свого й постійне нервово напруження. Він наполіг на прийнятті заспокійливого, а для зупинення кровотечі, яка забирала сили, приготував відвар із сушеної кропиви.

Це покращило самопочуття угорської королеви, яка, оговтавшись, вирішила написати матері листа про скрутне матеріальне становище. Бо ж усі заклики про допомогу до брата – польського короля Сигізмунда II Августа не дали жодних результатів. Він проігнорував скарги сестри на те, що Фердинанд не виконав обіцянок, даних їй під час укладання угоди про зречення від Угорського королівства, яку так вітав.

«Нема у мене, крім матері, союзників на цьому світі, – розуміла Ізабелла Ягеллонка, поквапливо виводячи пером слова латиною. – Тож проситиму її допомоги. Тільки вона знає, як вплинути на непостійного в обіцянках Фердинанда».

Передавши посланцеві листа, Ізабелла Ягеллонка навідалася до сина, який хвилювався за матір. Тому заходилася його втішати, вселяючи надію на переїзд до спокійної і хлібосольної Польщі.

2.

Після наради в султана великий візир Рустем-паша отримав запрошення тещі на розмову.

«Що цього разу вона вимагатиме від мене?» – подумки запитував, ідучи заплутаними коридорами гарему.

Кизляр-ага Сюмбюль супроводжував його, гучно оповіщаючи гаремниць про візит чоловіка – зятя султани. Тому ті намагалися не потрапляти йому на очі.

47-річна Хюррем прийняла Рустема у вітальні розкішних покоїв Хасекі з укритою блакитними ізнікськими кахлями піччю, в якій затишно потріскували дрова у вогні. Вдихнувши приємний аромат, що виходив із курильниць, Рустем низько вклонився вінценосній тещі. Та незворушно сиділа на дивані у глибині покоїв, загорнувшись у коштовні хутра. Її зусібіч оточували великі й малі подушки з червоного оксамиту зі золотистою вишивкою, що переливалася тисячами блискіток у світлі великої кількості свічок.

– Я до ваших послуг, султано! – почувла від зятя.

У відповідь Хюррем запросила його присісти, поглядом вказавши на різьблений стілець напроти неї.

– Чула, на раді Дивану обговорювали ситуацію в Угорщині... – діловито проказала.

Рустем мовчки закивав головою, оповитою об'ємним білим тюрбаном зі золотою стрічкою.

– Що вирішили? – запитала Хюррем.

– Навесні повелитель збирається відправити військо на чолі з другим візиром Кара Ахмедом, аби звільнити угорські володіння від навали невірних того негідника Фердинанда.

Хюррем вдовольнила така відповідь. Посміхнувшись, запропонувала зятю скуштувати гарячого узвару. Той погодився, розуміючи, що бесіда із владною тещею затягнеться.

Султана пригубила терпкий напій з сушеної груші. Відтак неспішно проказала:

– Щойно отримала вісточку із Польщі від Бони Сфорца. Вона запевняє, що Фердинанд не виконав обіцянок, даних Ізабеллі Ягеллонці за зречення від

Угорського королівства. Та планує покинути розорене невірними Ополе і разом із сином перебратися на батьківщину. Що скажеш із цього приводу?

Рустем, прицмокуючи смачним узваром, зосереджено поглянув на тещу й мовив:

– Коли відвоюємо угорські землі, потребуватимемо намісника, який був би султановим ленником і правителем для тамтешнього населення. Тому пора клопотати про повернення до Буди Ізабелли Ягеллонки, син якої у повноліття отримає угорську корону.

– Гадаю, з нею не складно буде домовитися, – зауважила султана. – Утім, дивує позиція польського короля, котрий мовчки споглядає за тим, як Фердинанд знущасться з його сестри...

Рустем співчутливо зітхнув і додав:

– Слід розуміти, що на союз із Габсбургами польський король пристав, остерігаючись бунту шляхти, яка виступала проти його шлюбу з Барбарою Радзивілл. Так він намагався показати незговірливим підданим, що матиме підтримку австрійського війська. Але тепер, після смерті дружини, може не боятися заворушень усередині королівства. Тому вже так не залежатиме від Фердинанда...

– У нас є шанс умовити його підтримати Ізабеллу Ягеллонку зі сином?

– Авжеж, султано! – радо видав Рустем. – Але тут слід діяти обережно. Пропоную скористатися у цій справі підтримкою французького короля Генріха II, який прагне відомстити Габсбургам за минулі програші, низливий полон батька – Франциска I і втрату земель.

Почуте зацікавило султана. Відставивши келих з узваром, вона запитала:

– Як саме плануєш це влаштувати?

Рустем з лукавою посмішкою почав ділитися думками:

– Французький король надіслав до Польщі посла Жана де ла Віня, котрий має побачитись із Сигізмундом Августом та Боною Сфорца. Везе польському королю пропозицію – шлюб із сестрою Генріха II, 29-річною Маргаритою, яка засиділася у дівках. А 13-річному синові Ізабелли Ягеллонки французький король готовий віддати у дружини котрусь зі своїх доньок.

– Гарна ідея! – вигукнула задоволено Хюррем.

А Рустем продовжив:

– Варто додати, що з Ізабеллою Ягеллонкою підтримує контакт і французький посол у Стамбулі Габріель Д'Арамон. Він також намагається схилити її до повернення на угорський трон.

– І ми цьому сприятимемо, – тішилася султана. – Завтра ж надішлю від себе гінця до Бони Сфорца з найщирішими вітаннями та словами підтримки у боротьбі проти Габсбургів.

На розчервонілому від гарячого узвару обличчі Рустема проступила улеслива посмішка. Він поквапився відкланятися вінценосній тещі. Однак вона його спинила, запитавши:

– Як моя доня Міхрімах та внуки?

– Усе добре, султано. Моляться за ваше та повелителя здоров'я.

– Перекажуй від мене вітання. Сподіваюся, невдовзі зберемося усі разом у цьому палаці. Хай трохи потеплішає...

– Дай Аллах, султано, – схвально відповів зять.

– Що чути з Амасї? – поцікавилася Хюррем, бо ж не могла забути слова Айше, няні покійного шехзаде Мехмеда, про надісланих звідти до Маніси хворих на чуму служників.

Таке почула, коли наприкінці осені навідалася до її благодійного комплексу з мечеттю, школою Корану та громадською їдальнею в районі Каїтхане. Старенька

Айше захворіла і почала згасати, тож перед смертю повідала Хюррем, що її син Мехмед міг стати жертвою підступу Махідеврэн. Адже незадовго до смерті отримав з Амасьї листа з рук чавуша, який невдовзі помер від такої ж хвороби – чуми.

Рустем, знаючи про підозри теці, покvapливо запевнив її, що контролює ситуацію зі шехзаде Мустафою та чекає гарних вістей. Наостанок доповів новину про призупинення робіт на спорудженні султанської мечеті Сулейманіє через бажання архітектора Сінана зміцнити ґрунт на березі Босфора, де виділили ділянку під будівництво. На цьому Хюррем вирішила відпустити зятя.

3.

У палаці шехзаде в Амасьї тривала сімейна вечеря з нагоди святкування Ураза Байраму. На вулиці стояла морозна погода, а в покоях гарему, де зібралася уся родина, панували злагода, тепло і затишок. 55-річна Махідеврэн, убрана в білий тюрбан, з-під якого вибивалися пасма темного волосся з сивиною, та пишну оксамитову сукню, сиділа за срібним столиком поряд зі сином Мустафою та внуком Мехмедом і неспішно за вечерею переказувала останні новини.

– Султанська сестра Шах Іхубан надіслала нам вітання зі святом і дарунки від себе та шейха Меркеза. Написала, що з палацу не надходило неприємних чуток, бо султан Сулейман перебуває у доброму здоров'ї. Хюррем оберігає його спокій, тож не виявляє надмірної активності та втручання у справи держави.

– Я радий за тітку та її чоловіка і теж маю намір відправити їм вітальну посилку, – усміхнено проказав 37-річний Мустафа, який цього разу вирішив не голитися на догоду султану й почав відрощувати бороду.

Це надало йому солідності та зрілості.

– Тобі дуже личить борода, сину, – зробила комплімент Махідеван, але відразу ж застерегла:

– Не забувай, що у правлячій династії носити її може лише повелитель. Сподіваюся, наступної п'ятниці ти поголишся та віддаси стамбульському чавушеві щетину на підтвердження вірності батькові-султану.

Мустафа бачив, як занервувала матір, згадавши повелителя. Аби не засмучувати її, пообіцяв виправитися.

Цю розмову, забувши про їжу, уважно слухав його шестирічний син Мехмед. Махідеван замилювалася внуком. Він був маленькою копією батька: такий самий чорнявий із карими очима і жвавий.

– Гадаю, тобі пора подумати про церемонію обрізання сина, – раптом сказала Мустафі.

Той з апетитом сьорбав пшеничну чорбу, яку до того перевірила на безпечність і смак служниця Еміне. Почувши слова матері, Мустафа витер вишитим рушничком замаснені губи й відповів:

– Я вже думав про це, валіде.

– Не сумніваюся, сину, – радо відказала Махідеван, погладивши по рожевих щічках внука, який цього вечора ловив кожне слово дорослих. – Церемонію обрізання можна провести навесні, – запропонувала.

Не встиг їй відповісти Мустафа, як маленький Мехмед зірвався з місця і побіг до сусіднього столика, за яким сиділа його мати – 23-річна Хандан. Поряд із нею вечеряли старша сестра-підлітка Наргізшах із матір'ю Фатьмою і наложниця Нурджихан з однорічною донькою Шах, яку всадила собі на коліна.

– Мамо, мамо! – кричав на радостях Мехмед. – У мене скоро буде суннет⁴.

Молода кароока черкеска Хандан, приголубивши усміхненого сина, розгублено поглянула на свекруху

---

⁴ Церемонія обрізання в османів.

Махідеван. Та схвально їй кивнула, давши знати, що слова Мехмеда не є вигадкою.

– Гарна новина, синку, – цілючи малого у чоло, видала захоплено Хандан. – Але зараз тобі треба добре попоїсти, бо хирлявим хлопчикам не роблять обрізання.

Вертлявий і непосидливий Мехмед одразу ж схопив ложку, що принесла служниця Еміне, й почав наминати чорбу, заїдаючи її пухким білим хлібом.

Цим розсмішив дорослих.

– Який же він милий і дотепний! – пишалася внуком Махідеван.

Погодившись, Мустафа подякував матері за смачну вечерю і пообіцяв надіслати повелителеві листа з проханням дозволити зробити синові обрізання. Це потішило Махідеван.

– Дай Аллах, ти отримаєш схвальну відповідь, – проказала, простягнувши руку Мустафі.

Той приклав її до чола й, уклонившись, віддалився з покоїв гарему. Жінки з дітьми хутко підвелися, щоби провести шехзаде. Відтак продовжили святкове говіння на завершення посту в священний місяць Рамазан. А Махідеван наблизилася до вікна із золоченою решіткою, звідки намагалася роздивитися урочистий від'їзд сина у місто задля роздачі милостині. Бачила, як йому вклонився, подаючи шаблю, зброєносець – босняк Ахмед, який недавно прибув зі Стамбула. Вона прикипіла поглядом до цього високого світлоокого парубка, і щось її насторожило у ньому. Не зволікаючи, підкликала до себе кизляр-агу Хизира і наказала:

– З'ясуй, ким насправді є новий зброєносець шехзаде. Хочу знати все: про коло спілкування, друзів та рідних, щоб упевнитися у його відданості.

Хизир поквапився виконувати завдання Махідеван.

ЗМІСТ

Розділ I. Королева у вигнанні	5
Розділ II. Надія на повернення.....	21
Розділ III. Перські провокації	39
Розділ IV. Перебіжчик	53
Розділ V. Витівки сестер	66
Розділ VI. Небажаний шлюб.....	79
Розділ VII. Вірші з гарему.....	95
Розділ VIII. Бунт яничарів.....	109
Розділ IX. Змова проти Сигізмунда II Августа	124
Розділ X. Дмитро Вишневецький – у Стамбулі	147
Розділ XI. Перехоплений лист шаха	159
Розділ XII. Відповідь шейхульїслама	175
Розділ XIII. Остання надія.....	189
Розділ XIV. Роздуми.....	204
Розділ XV. Страта Мустафи	215
Розділ XVI. Прощання	228
Розділ XVII. Осуд поетів	239
Розділ XVIII. Помста	251
Розділ XIX. Нова втрата.....	261
Розділ XX. Прозріння.....	271
Авторське післяслово	283
Список використаних інтернет-джерел.....	300